

А.О. Молчанова

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ – СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

У статті висвітлено актуальну педагогічну проблему, присвячену ролі комунікативної взаємодії у сучасному освітньому процесі вищих навчальних закладів. Охарактеризовано комунікативну взаємодію як складову професійної компетентності науково-педагогічних кадрів.

Комунікативна взаємодія визначається як багатофункціональне явище, що містить інформаційний та інтерпретаційний аспекти. Розглянуто компоненти комунікативної культури. Визначено причини (бар'єри) неефективності комунікативної взаємодії у педагогічному процесі.

***Ключові слова:** професійна компетентність, комунікативність, комунікативна взаємодія, науково-педагогічні кадри, конкурентоздатний фахівець, комунікативна культура, педагогічний процес.*

Сучасний процес заміни індустріального суспільства інформаційно-комунікаційним трансформує діяльність, адаптацію і само існування людини. Вона осмислює інформацію як знання через своє світосприйняття і власний емоційний світ, тому проблема формування комунікативної відкритості стає найактуальнішою і найскладнішою. Перехід до інформаційного суспільства підкреслює значення знаннєвої парадигми освіти і вимагає нових підходів до її розуміння, а через те – самореалізації і моральному вдосконаленню особистості для її підготовки до комунікативної відкритості як моральної норми. У цьому процесі носієм знань має бути творча, відкрита, конкурентоспроможна особистість.

Людська діяльність і спілкування мають всезагальний характер. Це знайшло своє відображення в принципі єдності спілкування і діяльності, який у вітчизняній психології є одним із основних та загальноприйнятих [3, с. 210–218, 211]. За критерієм мети спілкування визначаються основні функції цього процесу: контактна (є основною у спілкуванні); інформаційна; спонукальна (стимулює партнера до виконання дій); координаційна (орієнтує та узгоджує дії при сумісній діяльності); осмислювальна (розуміння змісту інформації та намірів партнера); соціальна (на основі аналізу спілкувань усвідомлення та фіксування свого місця в системі соціальних зв'язків). Остання функція є основною в особистісному розвитку людини, забезпечує її соціальну поведінку і дозволяє ідентифікувати себе, тобто ототожнювати з іншими, визначати свої соціальні ролі, погляди, норми і цінності в різних групах і колективах [4].

Серед усіх визначень функцій спілкування найбільш диференційованим є класифікація Г.А. Андреевої, яка виділяє три сторони спілкування комунікативну, інтерактивну і перцептивну (чуттєве сприйняття зовнішніх предметів і явищ) [1]. Соціальна перцепція – багатофункціональний психічний процес, який припускає сприйняття зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її особистісними характеристиками, інтерпретацію та прогнозування на цій основі її вчинків, а також це важливий психологічний процес, відповідальний за здійснення людиною певної соціальної поведінки [2].

© А.О.Молчанова, 2015

Інша класифікація функцій спілкування представлена Б.Ф. Ломовим: інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна і афективно-комунікативна функції спілкування [10].

Існує багато теорій соціальної (міжособистісної) взаємодії: теорія обміну Дж. Хоуменса (люди взаємодіють один з одним на основі свого досвіду, зважуючи можливі винагороди й витрати); теорія символічного інтераціоналізму Дж. Герберта Міда (поведінка людей по відношенню один до одного і до предметів оточуючого світу зумовлюється тим значенням, яке вони їм надають); теорія управління враженнями Ервіна Гофмана (соціальні ситуації нагадують спектаклі, у яких актори намагаються створювати і підтримувати сприятливі враження); психоаналітична теорія Зигмунда Фрейда (на міжособистісну взаємодію глибоко впливають поняття, які засвоєні у ранньому дитинстві, і конфлікти, що пережиті в цей період). Насправді, на характер соціальної взаємодії впливає все, в тому числі й рівень комунікативної компетентності, який необхідно спеціально розвивати [1].

Педагогічна теорія у контексті категорії спілкування і взаємодії розробляє різні підходи до організації навчально-виховного процесу. Використання освітніх технологій доводить, що ефективно професійне навчання вимагає міжособистісного контакту, комунікативної взаємодії, які мають ґрунтуватися на стосунках рівноправних суб'єктів. Поява у 70-х роках ХХ ст. ознак нового стилю комунікації, який визначався не наказами, а переважно аргументацією, домовленістю, критичними зауваженнями, свідчила про зміни у суспільних цінностях.

Вагомий внесок у розробку комунікативної парадигми, яка є найвпливовішим напрямом сучасної філософії, внесли німецькі філософи. Представники комунікативної філософії (Ю. Габермас, Д. Бьолер, П. Ульріх, В. Гьосле та ін.) досліджують комунікативність у практичному аспекті і розглядають її суттєвий вплив на трансформацію підходів у соціальних, психологічних та педагогічних науках. Йдеться про збагачення класичної філософії лінгвістичними досягненнями ХХ ст. На основі певних досліджень комунікативного підґрунтя набувають нового значення такі етичні категорії, як “рефлексія”, “відповідальність”, “обов'язок”, “суверенність особистості” тощо. Це поглиблює сутність комунікативної взаємодії, яка виступає стрижневою, системоутворюючою категорією комунікативної педагогіки [6, с.289 – 292].

Комунікативна взаємодія є базисом цілеспрямованого педагогічного процесу, взаємозумовленості дій його суб'єктів, основою комплексу взаємодій (інтелектуальної, емоційної, дидактичної, навчальної тощо), що об'єднується поняттям “педагогічна взаємодія”. В.О. Раздольська характеризує “навчальну взаємодію” як видове поняття педагогічної взаємодії й узагальнює її особливості: емоційну активність; усвідомленість; цілепокладання; суб'єкт–суб'єктні стосунки; керівну роль викладача та функціональні можливості (афективно-комунікативна, перетворювальна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, регуляційно-прогностична, організаційна) [11].

В освітньому процесі вищих навчальних закладів комунікативна взаємодія є однією з актуальних проблем. Комунікативна взаємодія не тільки формує професіоналізм фахівця, але й виступає багатофункціональним явищем, яке містить два аспекти: інформаційний, або змістовний та інтерпретаційний (сприйняття інформації), що спонукає до конкретної дії. Інтерпретаційний аспект комунікації пов'язаний зі змістом, який надають учасники спілкування тим, кому передають інформацію, що сприяє соціальній взаємодії суб'єктів навчання. Саме комунікативність є компетентнісною

якістю в організації проєктувальної, рефлексивної, аналітико-прогностичної взаємодії з суб'єктами навчально-виховного процесу.

Під компетентностями розуміється здатність здійснювати складні культуродоцільні види дій, що охоплюють головні складові освіти: когнітивну, технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову [8, с.18–19].

Англійський психолог Дж.Равен визначав компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [12, с.28].

Експертами програми “DeSeCo” (“Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади”) поняття “компетентність” розглядається як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. При цьому кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [7, с. 9].

В інтегрованому вигляді компетентність представляє оцінну категорію, що характеризує освітні результати людини, які досягаються не лише засобами змісту освіти, а й взаємодії у міжособистісному, професійному, культурному контекстах. У компетентності виявляється здатність і готовність фахівця успішно виконувати свої повноваження [12].

Деякі дослідники вважають, що рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату [10].

Компетентність будь-якої професії пов'язана з комунікативним компонентом. Невипадково цей компонент є обов'язковим для характеристики якості підготовки конкурентоздатного фахівця. Це знайшло відображення в європейських (Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, 2005 р., Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя, 2008 р.) та Національній рамках кваліфікацій (НРК, 2011 р.) [9].

Рамки кваліфікацій дають змогу проградуювати вищу освіту згідно зі складністю її програм і кваліфікацій (ступенів) за рівнями через опис останніх у термінах компетентностей (здатностей) особи. Зазначений компетентнісний підхід спонукає до побудови стандартів вищої освіти, які також виражені в компетентностях [5, с. 8].

Особливого сенсу набуває культурна парадигма змісту освіти та сучасний соціокультурний простір, особливістю якого є перехід від техногенної цивілізації до антропогенної, що сприяють усвідомленню факту полікультурності, можливості культурного та професійного розвитку особистості. Це забезпечує формування культури мислення, праці, комунікативності і визначає місце людини в сучасному суспільстві.

Комунікативна культура – це важливий невід'ємний складник загальної культури особистості, яка дозволяє людині правильно орієнтуватися в будь-якій комунікативній ситуації, уміло використовувати комунікативні знання й уміння, враховуючи індивідуальні комунікативні особливості учасників цієї ситуації. Комунікативна культура є складником професійної компетентності конкурентоздатного фахівця і розглядається як інтегральна якість його особистості, що синтезує в собі загальну культуру спілкування і її специфічні прояви в професійній діяльності. Підвищення комунікативної культури відбувається впродовж життя людини внаслідок того, що індивід шляхом проб і помилок засвоює правила взаємодії, зміст міжособистісних позицій, на-

прями поведінкових дій, удосконалює комунікативні засоби та виробляє вміння притосовуватись до стресових впливів тощо.

Професійна комунікативна культура складається з таких компонентів: рівноправність, толерантність, гнучкість, референтність (щоб мати сильний вплив на інших, потрібно стати для них референтною особистістю, відповідати їхнім очікуванням), інтернальність (здатність прийняти провину на себе, попросити вибачення, що є властивістю зрілої особистості), етичність, доброзичливість, автентичність (здатність бути самим собою в контактах з іншими, не ховатися за масками або ролями), ініціативність, самопізнання, емпатійність.

Формування професійної комунікативної культури особистості можливе лише за умов власної схильності до певної манери спілкування та усвідомлення її недоліків (які можуть бути завуальовані), тобто має бути чесна самооцінка цього процесу. Єдиною моральною нормою, за визначенням В. Гьосле, повинна стати комунікативна відкритість, що є запорукою існування суспільства відкритого типу [6].

Аналіз досвіду роботи науковців та практиків вищів свідчить, що міжособистісна взаємодія виникає в певних комунікативних (міжособистісних) ситуаціях. Внесок кожного учасника спілкування в конкретну ситуацію і набуття внаслідок цього власного досвіду є процесом підвищення професійної комунікативної культури. За чіткими організаційними умовами та виваженою побудовою комунікативної взаємодії, результатом має бути не просто комунікативні вміння, а здатність фахівця брати компетентну участь в міжособистісних ситуаціях на творчому рівні.

Комунікативність не завжди буває результативною. Існують різного роду перешкоди, які порушують процес передачі інформації і знижують його ефективність. Є чимало явищ, які можуть чинити негативний вплив на комунікацію, що виникають у фізичному оточенні або у сфері емоцій людини. Інколи їхній вплив є таким значущим, що може зробити процес комунікації неможливим через недостатність інформації або неправильну інтерпретацію повідомлення.

Найбільш розповсюдженими є мовні бар'єри, особистісні (особливості мислення, психологічна несумісність співбесідників через темперамент, характер, відмінність в освіті та культурних рівнях або вподобаннях, різний життєвий досвід, стать та національність), манери спілкування, недостатнє розуміння важливості взаємодії. Фактично комунікаціями людей керують їх очікування, почуття та ставлення.

Витоки недостатніх комунікативних умінь криються в надмірній спрямованості на себе, а це означає, що необхідно на практичному досвіді навчитися чуттєво поводитися в різноманітних ситуаціях спілкування, переконатися в тому, що успішність спілкування в діяльності забезпечується цілеспрямованою комунікативною взаємодією всіх суб'єктів навчального процесу. Цей аспект стає предметом досліджень, в яких схарактеризовано внутрішню структуру взаємин викладача і студента. Її компонентами є: мотиваційний; когнітивний; емоційний та поведінковий. Підкреслено, що характер взаємин викладача і студентів має бути виключно діловим, а взаємини й взаємодія – ґрунтуватися на взаємній повазі й розумінні цілей діяльності [11].

Отже комунікативна взаємодія є однією з ключових компетентностей сучасної освіченої особистості. Викладачі вищів, що забезпечують підготовку молоді до педагогічної, науково-педагогічної діяльності, а також її готовність до навчання впродовж життя, повинні володіти практичними вміннями здійснення комунікативної взаємодії. Додамо, що в сучасних умовах формування і розвиток інших базових компетентнос-

тей: соціально-політичної, соціокультурної, професійної тощо неможливо здійснити без оволодіння навичками комунікативної культури і комунікативної взаємодії.

Науково-педагогічні кадри сучасних ВНЗ мають створювати середовище позитивної комунікативної взаємодії, видозмінювати і вдосконалювати його. Наукові дослідження в різних галузях діяльності людини переконують у тому, що вдосконалення комунікативного середовища ініціює формування нових тенденцій розвитку колективів, зміну структури соціальних взаємин, а головне – сприяє інтелектуалізації діяльності працівників.

Практика використання комунікативної взаємодії суб'єктів навчання вишів безпосередньо пов'язана з актуальними проблемами пошуку, розробок інноваційних технологій та визначення організаційно-педагогічних умов підготовки конкурентоздатних науково-педагогічних фахівців, включаючи процес післядипломної педагогічної освіти.

Список літератури: 1. *Андреева Г.М.* Социальная психология. М.: Аспект-пресс, 1996. – 289 с. 2. *Єфімова С.* Перцептивна функція спілкування // Відкритий урок: Розробки, технології, досвід. – 2009, № 9. – С. 82-83. 3. *Жорняк Н.В.* Спілкування як діяльність: порівняльно-психологічний підхід // Педагогічний процес: теорія і практика. К.: Вид-во П/П “ЕКМО”, 2003.– Вип. 1. – 230 с. – С. 210–218. 4. *Корецька А.І.* Освіта як фактор морального вдосконалення і комунікативної відкритості // Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол.ред. В.П. Бех. – Вип. 59. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 232 с. 5. *Луговий В.І., Таланова Ж.В.* Забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти // Історико-педагогічні студії: Наук. часопис / гол. ред. Н.М. Дем'яненко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 8. – 298 с. – С. 7–20 6. *Матвейцева І.О.* Комунікативна філософія Німеччини як методологічне підґрунтя новітніх педагогічних технологій // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць/ за ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. – у 2-х ч. – Ч.2. – К., 2001. – 302 с. – С. 289–292. 7. *Овчарук О.* Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с. – С. 5–10. 8. *Пометун О.І.* Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І.Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с. – С. 18–19. 9. Про затвердження Національної рамки кваліфікації: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%DO%BF> 10. Психология. Словарь. / Составитель Карпенко Л.А./ под ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. - М.: Политиздат, 1990, – 245 с. 11. *Раздольська В.О.* Навчальна взаємодія викладач–студент як сукупність педагогічних явищ // Історико-педагогічні студії: Науковий часопис / гол. ред. Н.М. Дем'яненко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 8. – 298 с. – С. 236–239. 12. *Шевчук М.* Детермінація поняття “професійна компетентність” // Післядипломна освіта в Україні. – 2013. – № 2. – С. 27–33.

Bibliography (transliterated): 1. *Andreeva G.M.* Social'naja psihologija. M.: Aspekt-press, 1996. – 289 s. 2. *Єфімова С.* Perceptivna funkcija spilkuwannja // Vidkritij urok:

Rozrobki, tehnologii, do-svid. – 2009, № 9. – S. 82-83. 3. Zhornjak N.V. Spilkuvannja jak dijal'nist': porivnjal'no-psihologichnij pidhid //Pedagogichnij proces: teorija i praktika. K.: Vid-vo P/P “EKMO”, 2003.– Vip. 1. – 230 s. – S. 210–218. 4. Korec'ka A.I. Osvita jak faktor moral'nogo vdoskonalennja i komunikativnoї vidkritosti //Nova paradigma: Zhurnal na-ukovih prac' / Gol.red. V.P. Beh. – Vip. 59. – K.: Vid-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2006. – 232s. 5. Lugovij V.I., Talanova Zh.V. Zabezpechennja jakosti v Evropejs'komu prostori vishhoї osviti // Istoriko-pedagogichnistudii: Naukovij chasopis /gol. red. N.M. Dem'janenko. – K.: Vid-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2014. – Vip.8. – 298 s. – S. 7–20. 6. Matvejceva I.O. Komunikativna filosofija Nimechhini jak metodologichne pidruntja novitnih pedagogichnih tehnologij //Neperervna profesijna osvita: teorija i praktika: Zb. nauk. prac'/ za red. I.A.Zjazjuna ta N.G.Nichkalo. – u dvohchastinah. – Ch.2. – K., 2001. – 302 s. – S. 289–292. 7. Ovcharuk O. Rozvitok kompetentnisnogo pidhodu: strategichni orientiri mizhnarodnoї spil'noti /O.Ovcharuk// Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukraїns'ki perspektivi. – K.: K.I.S., 2004. – 112 s. – S. 5–10. 8. Pometun O.I. Teorija ta praktika poslidovnoї realizacii kompetentnisnogo pidhodu v dosvidi zarubiznih kraїн/ O.I.Pometun// Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukraїns'ki perspektivi. – K.: K.I.S., 2004. – 112 s. – S. 18–19. 9. Pro zatverdzhennja Nacional'noї ramki kvalifikacii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni vid 23 listopadu 2011 r. № 1341 [Elektronnij resurs]: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%DO%BF> 10. Psihologija. Slovar'. /Sostavitel' Karpenko L.A./ red. A.V.Petrovskogo, M.G. Jaroshevskogo. - M.: Politizdat, 1990., – 245 s. 11. Razdol's'ka V.O. Navchal'na vzaemodija vkladach–student jak sukupnist' pedagogichnih javishh // Istoriko-pedagogichni studii: Naukovij chasopis /gol.red.N.M.Dem'janenko. – K.: Vid-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2014. – Vip. 8. – 298 s. – S. 236 – 239. 12. Shevchuk M. Determinacija ponjattja “profesijna kompetentnist” // Pisljadiplomna osvita v Ukraїni. – 2013. – № 2. – S.27–33.

УДК 378:37.013.3

А.А. Молчанова

КОММУНИКАТИВНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ – СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

В статье освещается актуальная педагогическая проблема роли коммуникативного взаимодействия в современном образовательном процессе высших учебных заведений. Коммуникативное взаимодействие характеризуется как составляющая профессиональной компетентности научно-педагогических кадров.

Коммуникативное взаимодействие определяется как многофункциональное явление, которое содержит информационный и интерпретационный аспекты. Рассмотрены компоненты коммуникативной культуры. Определены причины (барьеры) неэффективного коммуникативного взаимодействия в педагогическом процессе.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, коммуникативность, коммуникативное взаимодействие, научно-педагогические кадры, конкурентоспособный специалист, коммуникативная культура, педагогический процесс.

A. Molchanova

COMMUNICATIVE INTERACTION, AS A PART OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHING STAFF

The actual pedagogical problem, dedicated to the role of communicative interaction in the modern educational process of highest institutions, is highlighted in the article. Communicative interaction is characterized as part of professional competence of the pedagogical staff.

The role of communicative component in competitive specialist preparation is grounded in the article. Highlighted that communication is competency quality in the projectional, reflectional, analytical and predictive interaction with subjects.

Communicative interaction is a multifunctional phenomenon, that has two aspects: informational, interpretative (perception of information), that leads to concrete actions.

Proved, that communicative interaction does not form only professionalism, but also contributes to the cultural development of the individual through its own worldview and emotional world.

Reviewed components of communicative culture. Defined the reasons (barriers) of the effectiveness of communicative interaction in the pedagogical process: characteristics of temperament, negative emotions, self discrepancy and assessment of others, manners of communication, lack of understanding of the importance of interaction, underestimating by the individual interaction of socio-psychological mechanism of adaptation and socialization.

Noted that the practice of communicative interaction in the learning process is closely linked with pedagogical problems finding technology, conditions and mechanisms of this process.

Key words: *professional competency, communication, communicational interaction, scientific and pedagogical staff, competitive specialist, communicative culture, pedagogical process.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.07.2015